

De illusie van Norman Angell

Rik Coolsaet

Tijdschriften verdwijnen, boeken vergaan, maar sommige illusies blijven eeuwig bestaan.

Geen kwaad woord over het internet, wat dat bracht Norman Angell ten langen leste tot bij mij. Angell? Die naam was mij een paar keer opgevallen in voetnoten. Angell was blijkbaar een succesauteur die ooit voorspeld had dat moderne staten economisch, financieel en sociaal zo van elkaar afhankelijk waren geworden dat de logica hen ertoe verplichtte om samen te werken in plaats van oorlog te voeren. Groeiende interdependentie maakte oorlogen overbodig en zou staten op termijn vervangen door mondiale netwerken.

Intrigerend was dat die argumenten zo modern klonken. De laatste tien jaar hebben we niets anders gehoord. Het is begonnen met de 'Nieuwe Wereldorde' van George Bush en het 'einde van de geschiedenis' van Francis Fukuyama, maar het zijn vooral de profeten van de Nieuwe Economie (liefst met hoofdletters) in de economiebladzijden van gereputeerde kranten die de boodschap uitbazunen dat de wereld almaar kleiner wordt dank zij een onstuitbare mondialisering, dat welvaart voor iedereen eraan komt en dat staten ten dode zijn opgeschreven.

Maar Angells redenering was net een eeuw oud, geschreven op de grens van de negentiende en de twintigste eeuw.

Curieus personage, zo bleek uit enkele encyclopedieën. Hij kwam aan de kost als druivenplukker, putjesdelfer, cowboy, postbode, goudzoeker, tot hij uiteindelijk in een plaatselijke pulpblad aan de slag kon als journalist en begon te worstelen met de vraag waarom de mensheid zo nodig voortdurend oorlog moest voeren. Door een gelukkig toeval kregen zijn geschriften de discrete steun van het Engelse Hof, waardoor zijn 'The Great Illusion' (1909) een miljoenenoplage kreeg in 25 talen. Hij werd vergeleken met Jonathan Swift en Richard Cobden. Als vredesactivist *avant la lettre* richtte hij bij het begin van de eerste wereldoorlog met E.D. Morel (u weet wel, de nagel aan de doods-kist van Leopold II) een actiecomité op om het debat en de besluitvorming inzake buitenlands beleid en defensie te democratiseren. Samen met president Wilson ontwikkelde hij het idee van een Volkenbond. In 1933 ontving hij de Nobelprijs voor de vrede.

Maar zijn boeken waren nergens te vinden. Ooit nog urenlang rondgedoold in Strand in New York en rondgeneusd bij Foyles in Londen, maar tevergeefs. Tot www.Bibliofind.com het onbereikbare kleinood voor mij terugvond in een godvergeten antiquariaat in Woodstock, Ontario – *of all places*.

De reële Norman Angell bleek minder simplistisch dan aanvankelijk gedacht. Hij huldigde inderdaad twee onwrikbare credo's. De wereld is sedert enkele decennia tegen een onvoorstelbare snelheid aan het inkrimpen dank zij de onzichtbare draden van de communicatie die de hoofdsteden van de wereld steeds inniger met elkaar verbindt. En twee, omwille van die onderlinge afhankelijkheid en de 'complexiteit van de moderne kapitaalmarkten' heeft oorlog geen nut meer. Een grote illusie noemde hij te geloven dat eender welke staat er nog voordeel mee zou hebben militair geweld te gebruiken tegen een ander. Oorlogvoeren was dus geen adequaat middel meer om een geschil met een andere staat te regelen. En bovendien, zo concludeerde hij nog, staten hadden sowieso geen toekomst meer want dank zij deze ontwikkelingen zou de internationale gemeenschap zich stilaan anders gaan organiseren. Een wetenschappelijke absurditeit, zo omschreef Angell de 'biologische opdeling van de mensheid in onafhankelijke, oorlogvoerende staten'.

De wereld is niet mild geweest voor Angells toekomstdroom. Hij was trouwens niet de enige die bij de eeuwwisseling erg optimistisch gestemd was over de komende eeuw. In 1890, zowat gelijktijdig met Angells 'Great Illusion', had de *American Press Association* 's werelds beste geesten bij elkaar gebracht om de contouren te onderzoeken van de wereld van de nieuwe eeuw. Sommige voorspellingen waren misschien wat naïef, zoals het geloof dat elke mens 150 jaar zou leven en dat de

luchtverontreiniging zou overwonnen zijn. Maar zij waren vooral erg optimistisch omwille van de positieve gevolgen van de snelle toename van de internationale handel, de wijde verspreiding van de nieuwe communicatiemiddelen, zoals de telefoon, de telegraaf en de transatlantische kabel, en zij voelden dat zij aan de vooravond stonden van een eeuw die welvaart en vrede voor iedereen zou meebrengen.

Angell noch zijn geestesgenoten hadden echter de donkere zijde van de nieuwe wereld voorspeld: wereldoorlogen, een duurzame Koude Oorlog, de ontwikkeling van massavernietigingswapens, xenofobie, nationalisme, genociden en een almaar wijder wordende kloof tussen 's werelds superrijken en 's werelds allerarmsten.

Was Angell dan zelf misleid door zijn eigen idealistische waanvoorstellingen en zijn koppig geloof in de redelijkheid van de mens? Aan de vooravond van de tweede wereldoorlog recidiveerde hij immers. In 1938 verscheen zijn 'Great Illusion' opnieuw (merci bibliofind voor de vondst in Buffalo, New York), voorzien van enkele nieuwe hoofdstukken. Geen duimbreed was hij afgeweken van zijn basisstellingen. Oorlog was niet rationeel. Het bleef een grote illusie te denken dat een ander land veroveren, economisch voordeel opleverde. Opnieuw hekelde hij de stelling dat een land, om welvarend te zijn, noodzakelijkerwijs militair sterk moest zijn en dat veiligheid enkel kon verzekerd worden op eigen krachten.

Maar, verwijzend naar de minder geciteerde paragrafen uit zijn oorspronkelijke editie, dat betekent nog niet dat oorlog niet meer kan voorkomen. 'Powerful forces of interest, conviction, prejudice en passion' stonden dat in de weg. Daarmee geconfronteerd dienden de staten samen te werken om gezamenlijk het hoofd te bieden aan de dreiging. Onverantwoord vond hij de Engelse politiek van *appeasement* tegenover Hitler-Duitsland, dwaas het afwijzen van een gezamenlijk front met de Sovjetunie en roekeloos de onverschilligheid van de internationale gemeenschap in Afrika (waar Italië de regels van de Volkenbond met de voeten trad door Abessinië te annexeren), in Azië (waar Japan ongestoord China kan bezetten) en in Spanje (waar de Republiek en de democratie bezweken onder het totalitaire geweld).

Angell als de onbegrepen visionair die achteraf gelijk kreeg van de geschiedenis? Misschien is dat al evenmin een goede beschrijving. Angell was een man van zijn tijd en zijn omgeving. In de liberale middenklasse van het einde van de negentiende eeuw leefde zeer sterk de overtuiging dat zij de toekomst voor zich had. Internationale handel zou leiden naar internationale samenwerking en vrede was een onderdeel van hun wereldbeeld. En die overtuiging heeft een eerbiedwaardige stamboom die teruggaat tot de Chinese wijsgeer Mo-Ti die in de vijfde eeuw voor onze tijdrekening reeds verkondigde dat oorlog futiel was, omdat wie oorlog voerde, zaaien noch oogsten kon. Sedert Eméric Crucé in de zeventiende eeuw en Abbé de Saint-Pierre in de achttiende had deze stamboom zijn adelbrieven verworven.

Negentiende-eeuwse liberalen maakten er dan een centraal strijdpunt van. Zij geloofden sterk in opvoeding, de kracht van de publieke opinie en in de menselijke rede en ijverden daarom voor vrijhandel en voor vrede – wat voor hen synoniemen waren. Oorlog was immers een botsing tussen dynastieke staten. Ontneem de vorst zijn macht over de economie en men berooft hem van zijn bronnen tot verrijking en daarmee van zijn vermogen om oorlog te voeren. Hoe meer handel, hoe minder oorlog. En als ooit staten zouden zijn verdwenen, zou vrede heersen wereldwijd.

Zij geloofden in de maakbaarheid van de samenleving en honderden vredesbewegingen waren actief en slaagden de regeringen te dwingen om in Den Haag (in 1899 en nog eens in 1907) de allereerste vredesconferenties in de geschiedenis van de mensheid te organiseren – zij het met de grootst mogelijke weerzin.

Terug naar Angells, modern aandoend, onwrikbare geloof in de weldaden van de internationale handel en de mondialisering. Tien jaar geleden dook diezelfde redenering opnieuw op. Net zoals in Angells tijd herleefde aan het einde van de Koude Oorlog de verwachting dat oorlogen in onbruik zouden

raken en dat geopolitiek zou vervangen worden door geo-economie. De door een onzichtbare hand aangedreven mondialisering was goed voor allen en staten moesten zich daarnaar richten. Op termijn zouden staten trouwens verdwijnen en vervangen worden door een internationale *civil society* waarin netwerken van ngo's, ondernemingen en internationale instellingen een volkomen originele beheersvorm zouden gaan vormen van de gemondialiseerde wereld.

Maar ook vandaag wil de wereld zich niet zomaar schikken naar de 'Angelliaanse' toekomstdroom van de herauten van de mondialisering. Militaire veiligheid is vandaag opnieuw in het hart van de internationale politiek terechtgekomen. Er zijn het afgelopen twee jaar opnieuw oorlogen tussen staten uitgebarsten en dit op de meeste continenten: Kosovo, de rand van Rusland, de hoorn van Afrika, Congo, Soedan, Kasjmier. Het wantrouwen tussen staten flakkert periodiek op: tussen Amerika en Rusland of China, China en Taiwan, Japan en Noord-Korea, spanningen rond de Zuid-Chinese Zee, het Midden-Oosten met het haperend vredesproces tussen Palestijnen en Israëli.

Angell en zijn redelijke geestesgenoten koesterden blijkbaar, wat achteraf bezien, gevaarlijke illusies bleken te zijn. Internationale handel en interdependentie werd en wordt niet overal in de wereld even positief onthaald als in het Engeland van Angell of in Wall Street vandaag. Bekeken vanuit de periferie waren en zijn vrijhandel en mondialisering dikwijls synoniem voor westerse suprematie. De goedbedoelde scheiding van politiek en economie kan dramatische negatieve consequenties veroorzaken en uit de *krach* van Wall Street in 1929, de daaropvolgende Depressie en geboorte van het fascisme concludeerde men pas nadien dat de vrije markt aan zijn eigen wetmatigheden ten onder kan gaan. Maar die lessen waren nadien in de vergetelheid gesukkeld, wat morgen Depressie-achtige gevolgen kan hebben als een *krach* van de toch wel erg volatiele Wall Street schokgolven zou veroorzaken over de hele wereld – dank zij de mondialisering.

Volgens Aldous Huxley kan er slechts één les worden getrokken uit de geschiedenis en dat is dat de mens geen lessen trekt uit de geschiedenis. Misschien. Maar Norman Angell geloofde rotsvast dat fouten uit het verleden kunnen vermeden worden – precies omdat hij overtuigd was van de maakbaarheid van de internationale samenleving. Dat geloof is er vandaag niet. Er heerst een sfeer van zorgeloosheid en nonchalance inzake internationale relaties. Sommigen doen geloven dat de internationale politiek een ver-van-ons-bed-gebeuren is of dat de wereld zichzelf wel zal beheren. Voor die mening is het verleden geen geruststellende gids.

In de komende decennia zal de wereld nog wel enkele onverwachte bokkensprongen maken, eer wij er opnieuw in zullen slagen ze te beheren. Van één enkele zekerheid mogen we echter wel uitgaan: als we ze aan zichzelf overlaten, dan wordt de wereld van morgen opnieuw een jungle waarin enkel de wet van de sterkste geldt. En misschien kon Angell dat niet weten, maar wij kunnen dat excuus vandaag alvast niet meer inroepen.

(*Nieuw Wereldtijdschrift*, jg. 17, 10, december 2000, pp. 78-81)